

Jónás történetének alkalmazhatósága a lelkigondozásban

Bevezetés

Jónás könyve négyfejezetnyi és negyvennyolc versnyi rövidségével szinte megbújik a többi prófétai könyv között, mégis talán az egyik legismertebb ószövetségi irat. Az Újszövetségben Jézus Krisztus hivatkozik rá (Mt 12,40; Lk 11,29–32), a Koránnak pedig hat szúrájában bukkan fel (4,163; 6,56; 10,98; 21,87; 37,139–148; 68,48), és későbbi időkben írókat és zenészeket ihletett meg.¹ A keresztyének már a legkorábbi időktől fogva közel állónak érezhették magukhoz Jónás történetét és személyét. Ezt bizonyítja az is, hogy a róla szóló elbeszélés részleteit nemcsak a római katakombák falfestményein fedezhetjük fel, hanem szarkofágokon is, de megfestették ezeket Michelangelo, Raffaello, Rubens és Poussin.² Hozzánk pedig Babits Mihály *Jónás könyve* hozta közel a lázadó próféta alakját.³

Jónás története ma is erőteljesen hat a képzelőerőre, a főszereplő ellentmondásos jelleme pedig kiváló azonosulási lehetőséget kínál a mai olvasó számára is, s talán éppen ez a magyarázata annak, hogy a próféta történetét azok is ismerik, akik nem különösképpen ismerik a Bibliát, azonban üzenetét még akkor is megértik, ha nem vallják magukénak a keresztyén értékrendet.

A történet és a főszereplő ismertsége szinte kézenfekvő lehetőségként kínálja fel Jónás könyvét a lelkigondozás eszközeként, ugyanis a kétségekkel, féltelmekkel és a maga számára is ellentmondásos érzelmekkel, indulatokkal küzdő mai ember megnyugtató válaszokat találhat Jónás történetében. Ez a dolgozat tehát Jónás könyvének és történetének lelkigondozói aspektusait igyekszik feltárni, és pedig azzal a reménységgel, hogy ez az ószövetségi írás – sok egyéb mellett – nemcsak esztétikai élményt nyújt, hanem gyógyítani is képes.

¹ Salters, R. B.: *Jonah and Lamentations*. Old Testament Study. Society for Old Testament Study. Sheffield Academic Press, Sheffield 1994, 15–16.

² Uo. 21–22.

³ Babits Mihály: Jónás könyve. In: Király István et alii (szerk.): *Hét évszázad magyar versei*. II. kötet. Magyar Helikon, Budapest 1966, 616–627.

1. A könyv keletkezése

1.1. A könyv keletkezésének ideje

Jónás próféta könyve az ötödik a tizenkét ún. kisprófétai irat sorában. Helyét valószínűleg annak köszönheti ezek között, hogy az Ószövetség kanonizálói időrendbe igyekeztek helyezni a könyveket. A próféta Amittaj fia Jón 1,1 szerint, a 2Kir 14,23–25 pedig II. Jeroboám (Kr. e. 786–746) izraeli király uralkodásának idejére helyezi szolgálatát: *Ő állította vissza Izrael határát a hamáti úttól a Síkság tengeréig, az Úrnak, Izrael Istenének igéje szerint, amelyet kijelentett szolgálja, a Gat-Héferből való Jónás próféta, Amittaj fia által.* Jónás próféta könyve ezért áll Ámós után és Mikeás előtt.

Az, hogy Abdiás próféta könyve a Jónásé előtt áll, kérdéseket vet fel. Feltehetőleg, hogy a szerkesztők az Aháb király idejében szolgált és hasonló nevű prófétával azonosították az Abd 1,1-ben említett Abdiást (1Kir 18,3–5).⁴ Ez a fölfogás a Kr. e. 8. századra teszi a könyv keletkezésének idejét, de a modern kutatás, amely már nyelvészeti és régészeti ismeretekre is támaszkodhat, a Kr. e. 5. és a 3. század közé helyezi létrejöttét.⁵

1.2. A szerzőség kérdése

A könyv szerzőségének kérdése a fentiekhez hasonló. A hagyományos felfogás a prófétának tulajdonította a szerzőséget.⁶ A mai kutatás más álláspontot képvisel, arra hivatkozva, hogy a próféta nem írhatott önmagáról harmadik személyben és ráadásul szatirikusan is. Emellett a könyv szerzője azt sem mondja el, a cethal hova veti ki Jónást, nem említi meg Ninive királyának nevét, és az irat szövegében olyan héber és arámiból átvett szavak fordulnak elő, amelyek még nem használtak a Kr. e. 8. század folyamán.⁷ A jelenlegi álláspont tehát ezt képviseli:

⁴ Vö. Karasszon Dezső: Abdiás, Abdiás könyve címszó. In: Bartha Tibor (szerk.): *Keresztyén bibliai lexikon*. I. kötet. A Magyarországi Református Egyház Kálvin János Kiadója, Budapest 1993, 2.

⁵ Jakubinyi György: *Bevezetés az Ószövetségbe*. I. Katolikus Teológiai Főiskolai Jegyzetek. Gyulafehérvár 1990, 74.

⁶ Haag, Herbert: *Bibliai Lexikon*. Apostoli Szentszék Könyvkiadója, Budapest 1989, (879–881) 879.

⁷ Jakubinyi György: *i. m.* 74.

„Írója ismeretlen. Jézus Sirák könyve (49,10) említi, hogy a 2. században általánosan ismert lehetett.”⁸

Jónás könyvét nem azért tulajdonítják Jónásnak, mert ő maga írta volna, hanem azért, mert ő az irat emberi főszereplője,⁹ illetve negatív hőse.¹⁰

A könyv megértésének kulcsát a próféta nevének (Jónás, az Amittaj fia) jelentése nyújtja:¹¹ *Galamb, az Igazság fia, azaz az igazság lelkiületével teljes galamb.*¹² George A. F. Knight, akárcsak Komesz Mátyás és mások Izráel allegorikus nevének tartják a *Galamb* nevet, amely ezt sugallja: „az Úr hűségének gyermeke”.¹³ J. David Pleins ezt még kiegészíti azzal, hogy Jónás minden fogságba hurcolt zsidó jelképe, a cet pedig a babiloni fogságé.¹⁴

1.3. Jónás imádsága

Jónás imádságáról egymásnak ellentmondó magyarázatok születtek. Van olyan kutatók, akik „rossz helyre” beillesztett zsoltárszerű éneknek tekintik. Viszont van olyan felfogás is, amely szerint az imádság jó helyen áll, ugyanis Jónás azáltal menekült meg a halálos veszedelemtől, a hal gyomra biztonságot nyújtott számára a háborgó tengerrel szemben.¹⁵ Jónás imájában megfér egymás mellett egy nép kegyessége és az egyén, vagyis Jónás

⁸ Tóth Kálmán: Jónás könyvének magyarázata. In: *Jubileumi Kommentár. A Szentírás magyarázata*. II. kötet. Kálvin Kiadó, Budapest 1998, 885. Ld. még Haag, Herbert: *i. m.* 879–880.

⁹ Haag, Herbert: *i. m.* 879.

¹⁰ A zsidó hagyományban a jom kippur, az engesztelési ünnep liturgiájának része (a minchá-ima máftirja), ugyanis a könyv témája, a megtérés az engesztelési ünnep középpontjában áll. Aki megtér, megbánja vétkeit, és jóváteszi azokat, az bűnbocsánatot nyer, és elhárítja feje felől a különben megmásíthatatlan ítéletet. Ld. *Három nap a hal gyomrában*. <http://www.zsido.com/magazines/gutsabesz/het1.htm>.

¹¹ Knight, George A. F.: *Ruth and Jonah. Introduction and Commentary*. Torsche Bible Commentaries. SCM Press, London 1950, 56–60.

¹² Uo. 60.

¹³ Driver, S. R.: *An Introduction to the Literature of the Old Testament*. The Meridian Library, New York 1956, 320–325. Knight, George A. F.: *i. m.* 60. Komesz Mátyás: *Kispróféták. Jónás próféta könyve*. In: Pecsuk Ottó (szerk.): *Bibliaismereti kézikönyv*. Kálvin János Kiadó, Budapest 2004, (324–413) 359–367.

¹⁴ Pleins, J. David: *The Social Visions of the Hebrew Bible. The Voice of the People*. Westminster John Knox Press, Louisville 2001, 379.

¹⁵ Salters, R. B.: *i. m.* 30–32.

engedetlensége. Ezért Gerhard von Rad úgy véli, hogy az ima mégis a helyén van abban az esetben is, ha eredetileg tartozott a könyvhöz, de akkor is, ha betoldás volna.¹⁶ Mások úgy látják, hogy az imádság sem nyelvileg, sem stílusában nincs összhangban a könyv többi részével, tehát eredetileg nem tarthatott hozzá.¹⁷ Azt azonban mindenképpen tudatosítani kell, hogy Izráel népe másként gondolkodott az imádkozásról és az életről. Számára az imádkozás ezt jelentette: feloldódni az általánosban, önmagát ideálisnak látni, saját aktuális gondjait háttérbe szorítani.¹⁸

2. A könyv struktúrája

Jónás könyvének struktúrájára nézve kétféle szemlélet alakult ki. Az egyik szerint lineáris történet, amelyben a buktatók adnak okot a líra megjelenésére, vagyis a hideg fejjel elmesélt események után forró imádság és indulatos kérések, kérdések következnek. A másik megközelítés szerint szándékosan párhuzamossá szerkesztett, kétszer is nekiinduló elbeszélésről van szó, amelyben az első elindulás története teljes kudarcot ír le: Jónásnak a halgyomrába kell kerülnie engedetlensége miatt. A második a sikeres térítői történetet beszéli el, de tulajdonképpen ez is kudarcba fullad, ugyanis a feladatot végül mégiscsak teljesítő próféta nem ért egyet az eredménnyel, és ezért nem is tud örülni neki.

Gerhard von Rad szerint mindkét út sikeres térítésnek bizonyul, ugyanis az első folyamán a hajó legénysége tér meg Jónás jelenlétében, noha ő nem szándékozott ilyen eredményt elérni, a második úton pedig a niniveiek tartanak bűnbánatot, és térnek meg a próféta kényszeredett otléléte miatt.¹⁹

3. A könyv műfaja és üzenete

3.1. Műfaji meghatározások

A kutatóknak talán a könyv műfajának meghatározása okozza a legtöbb fejtörést, ugyanis az irat sok mindenre hasonlít, de nem egyezik igazán

¹⁶ Rad, Gerhard von: *God at work in Israel*. Ford. John H. Marks. Abingdon, Nashville 1980, 70.

¹⁷ Szentiványi Róbert: *A Szentírásstudomány tankönyve*. 5. kiadás. Szent István Társulat, Budapest 1946, 482. (Jónáh próféta könyve fejezet.)

¹⁸ Rad, Gerhard von: *i. m.* 69.

¹⁹ Uo. 64.

egyetlen Szentírásban előforduló műfajjal.²⁰ Így az idők folyamán több szemlélet alakult ki:

1. a) Luther Márton *hiteles életrajzi leírásnak* tartotta Jónás könyvét, és úgy vélekedett, hogy a cethalas csoda elfogadása próbakő a hit számára. (Egyszer azt mondta: ha ez a csoda nem a Bibliában állna, ő sem hinné el a cethalas esetet.)²¹
- b) Jónás könyvét sokan tekintették olyan *történeti írásnak*, amely egy valóságos személy által átélt eseménysort örökít meg. Ezek közé tartozik Szentiványi Róbert, aki szerint ez a prófétaírat kétségtelenül „történeti hitelű”,²² illetve G. W. Wade is, akit efelől a könyv „és” kezdőszava győz meg, amely megegyezik a többi történeti jellegű bibliai könyv kezdőszavával.²³ A történeti hitelesség mellett foglal állást Fr. Delitzsch és Gerhard von Rad is.²⁴
2. a) G. Ch. Aalders szerint a könyv *prózában elmondott költemény*.²⁵ A kutatók többsége azonban ma elutasítja ezt az álláspontot.
- b. Vankó Zsuzsa és Reisinger János amellett állnak ki, hogy *tapasztalati könyv Isten türelméről és megbocsátó készségéről*.²⁶
- c) Komesz Máttyás szerint Jónás könyve *gúnyirat, pamflet* arról, hogy Isten miként üdvözíti Ninive bűnös népét.²⁷ Viszont Gerhard von

²⁰ Stuart, Douglas: Jonah. In: Carson, D. A. – France, R. T. – Motyer, J. A. – Wenham, G. J. (szerk.): *New Bible Commentary*. 21st Century Edition Inter Varsity Press, Leicester 1998, 816.

²¹ Salters, R. B.: *i. m.* 41–49. Knight, George A. F.: *i. m.* 81.

²² Szentiványi Róbert: *i. m.* 480–482.

²³ Wade, G. W.: Jonah. In: *The books of the Prophets Micah, Obadiah, Joel and Jonah*. Westminster Commentaries. Methuen and Co. LTD, London 1925, 138.

²⁴ Delitzsch, Franz: Etwas ueber das Buch Jona und einige neue Auslegungen desselben. In: *Zeitschrift für die gesammte lutherische Theologie und Kirche* 1 (1840/1), (112–126) 112. Rad, Gerhard von: *i. m.* 59.

²⁵ Aalders, G. Ch.: *The Problem of the Book of Jonah*. The Tyndale Press, London 1948, 8.

²⁶ Vankó Zsuzsa – Reisinger János: *Bevezetés a Biblia tanulmányozásához*. Bibliaiskolák Közössége, Budapest 1993, 87.

²⁷ Farrar, F. W.: *Minor Prophets. Men of the Bible*. Anson D. F. Randolph and Company, New York 1935, 235. Hanson, Paul D.: Honah. In: uó: *The People Called. The Growth of Community in the Bible*. Westminster John Knox Press, London 2001, 316–324. Jausz, Hans Robert: Jónás könyve az „idegenség hermeneütikájának” egy

Rad és J. David Pleins felháborodottan utasítja vissza, hogy ez az irat gúnyos vagy éppen humoros lenne.²⁸

3. a) Gerhard von Rad *mitológiai leírásként*, illetve *oktató történetként* is el tudja fogadni.²⁹
 - b) G. W. Anderson és Pleins szerint *allegória*.³⁰
 - c) S. R. Driver és F. W. Farrar véleménye szerint *népköltészet, tanmese*.³¹
 - d) George A. F. Knight, Tuba Iván és Hans Robert Jausz *írásmagyarázatnak*, midrásnak³² tekinti, de Hans Robert Jausz Sogginnal együtt *profetikus novellának* is találja, amely, akárcsak a modern irodalom, megválaszolatlan kérdéssel záródik.³³
 - e) F. W. Farrar, Norman K. Godwald és D. F. Payne azt a felfogást képviseli, hogy Jónás könyve *prófétai legenda*.³⁴
 - f) A legtöbb kutató azonban példázatnak tekinti és Nátán prófétára hivatkozik (2Sám 12,1 skk.), aki egy tanító jellegű történetet mondott el Dávidnak. Az Újszövetségben Jézus pedig ugyanazt mondja el az irgalmas szamaritánus történetével (Lk 10,25–37), mint Jónás könyve. Ezt az álláspontot képviseli pl. Haag, Knight, Anderson, Komesz Máttyás, Campbell, Soggin, Brueggmann, Hinson, Childs. Viszont álláspontjuk ellen az az érv hozható fel, hogy Jónás próféta könyve túl hosszú ahhoz, hogy példázat legyen, és magyarázó záradéka sincs.³⁵

paradigmája. In: uő: *Recepcióelmélet – esztétikai tapasztalat – irodalmi hermeneutika. Irodalomelméleti tanulmányok*. Budapest, Osiris 1999, 383. Komesz Máttyás: *i. m.* 359.

²⁸ Pleins, J. David: *i. m.* 379. Rad, Gerhard von: *i. m.* 68.

²⁹ Rad, Gerhard von: *i. m.* 65.

³⁰ Anderson, G. W.: Jonah. In: uő: *The Latter Prophets. A Critical Introduction to the Old Testament*. Duckworth, London 1979, 152–154. Pleins, J. David: *i. m.* 379.

³¹ Driver, S. R.: *i. m.* 323. Farrar, F. W.: *i. m.* 235.

³² Jausz, Hans Robert: *i. m.* 373–395. Knight, George A. F.: *i. m.* 51.

³³ Jausz, Hans Robert: *i. m.* 395. Soggin, J. A.: *Bevezetés az Ószövetségbe*. Ford. Hoffmann Béla, Víg István. A Magyarországi Református Egyház Kálvin János Kiadója, Budapest 1999, 375.

³⁴ Farrar, F. W.: *i. m.* 235–236. Godwald, Norman K.: Jonah. In: uő: *A Light to the Nations. Reconstruction under the Hellenists*. Harper and Brothers, New York 1959, 520–524. Payne, D. F.: Jonah. In: Douglas, J. D. (szerk.): *New Bible Dictionary*. Second edition. Inter-Varsity Press, Leicester 1982, 613–614.

³⁵ Payne, D. F.: *i. m.* 613. ; Jakubinyi György: *i. m.* 74.

g) Végül egyike a ma elfogadott álláspontoknak az, hogy Jónás könyve *oktató jellegű regény*.³⁶

Mindent összevetve megfogalmazhatjuk, hogy Jónás könyve, a késői prófétai irodalom gyöngyszeme, satirikus hangú oktató elbeszélés, mély teológiai célzattal, amely által árnyaltabban érthetjük meg az Ószövetség központi üzenetét.³⁷ Komesz Máttyás ezt írja e prófétai könyv műfajának és üzenetének kapcsolatáról:

„Miért választott Isten és az emberi szerző ilyen »furcsa« műfajt a felvázolt mondanivaló megfogalmazására? Azért, mert Isten már elment a lehetőségek végső határáig, de szeretetei még nem azonosultak kellőképpen szándékával.”³⁸

3.2. Jónás mint hamis próféta

A prófétai elhivatottságot és a prófécia hitelességét egyetlen kritérium igazolja: beteljesedik-e az, amit jövendölt (5Móz 18,22; ld. még 5Móz 13). Ezt szem előtt tartva, Jónást akár hamis prófétának is tekinthetjük, mivel jövendölése nem teljesedett be.³⁹ Jónásnak viszont nem az az igazán fájdalmas, hogy ő hamis próféta lett, hanem az, hogy éppen az következett be, amitől a legjobban félt: a gyűlölt Ninive nem pusztult el.⁴⁰

3.3. Jónás és a megtérésre szánt idő

R. Walter L. Moberly megvizsgálta Jónás könyvének egyik érdekes mozzanatát: mennyi ideje volt Ninivének a megtérésre? A héber szöveg szerint negyven nap, viszont a Septuaginta szerint csupán három. Ha a háromnapos járóföld szélességű város lakosságának nagyságára gondolunk, a negyven nap sem hosszú idő, három nap alatt pedig szinte lehetetlen eredményt elérni.

³⁶ McKenzie, L. Steven: *How to Read the Bible: History, Prophecy, Literature – Why Modern Readers Need to Know the Difference and What It Means for Faith Today*. Oxford University Press, New York 2005, 18. (*Introduction. Jonah and Genre* fejezet,1–21.); ld. <http://obinfonet.ro/docs/herm/hermex/mckenzie-howreadbible.pdf>. (2015. jún. 12.)

³⁷ Jakubinyi György: *i. m.* 74. Knight, George A. F.: *i. m.* 51.

³⁸ Komesz Máttyás: *i. m.* 363.

³⁹ Salters, R. B.: *i. m.* 59–60.

⁴⁰ Peake, Arthur S.: *Brotherhood in the Old Testament*. Hodder and Stoughton Ltd, London 1923, 160.

Abszurd módon Jónásnak a rövidebb idő a „jobb megoldás”, mert akkor hamarabb láthatja proféciája beteljesülését és Izráel ellenségeinek pusztulását. Jónás tehát inkább megfordíthatatlan átkot mond a niniveiekre, nem pedig elhárítható ítéletet.⁴¹ Talán ezzel magyarázható, hogy letanyázik a város mellett, és várja az általa remélt fejleményeket. De nem tudja megakadályozni Isten szándékának megvalósulását: Ninive lakói bűnbánatot tartanak, Isten pedig azonnal megbocsát nekik. Jónás dühe nem ismer határokat, az olvasó pedig elámul Isten kegyelmének határtalanságán. Isten tehát nem a prófétát, hanem saját határtalan és a megtérés első jelére kiáradó szeretetét kívánta hitelesíteni.

Az eseményeket párbeszéddek és leírások, belső monológok és elbeszélések teszik elevenné. A könyv szerzője nem mond ki mindent, inkább csak érzékelteti azt, amire az olvasónak kell rákérdeznie, illetve rájönnie.⁴² Mennyire lehet más az autoritás? Milyen az igazi hatalom? Lehet-e önző az, akit Isten már önzetlenül szeretett?⁴³ Gyűlölködhet-e az, akit Isten szeret? Sikeres-e Jónás, vagy pedig hamis próféta? Mi a siker, és mi a bukás? Mi a helyes fontossági sorrend az Isten iránt elkötelezett ember számára?

A kérdésekre adható válaszok átvezetnek a történet gyakorlati teológiai értelmezéséhez, amelyből most csak egy szeletet választunk ki, Jónás könyvének alkalmazhatóságát lelkigondozói kontextusként. Miben segíthet Jónás története azoknak, akik félelmekkel és depresszióval küzdenek, menekülnek a komolyabb kihívások elől, illetve tele vannak előítéletekkel, és a bosszúvágy hajtja őket.

4. A történet lelkigondozói lehetőségei

4.1. Jónás könyvének mint irodalmi műnek lelkigondozói lehetőségei

Jónás könyvének elbeszélő jellege lelkigondozó hatású, ugyanis kimondatlanul is arról tesz bizonyosságot, hogy Isten, ha teremtményei tanításáról és megmentéséről van szó, „ráér” egy csodálatos történetre, nem veti meg a csodás, „mesés” elemeket, és kiderül az is, hogy Isten nem a ráció és az

⁴¹ Moberly, R. Walter L.: Preaching for a Response? Jonah's Message to the Ninevites Reconsidered. In: *Vetus Testamentum* 53 (2003) 156–168.

⁴² Miller, Cynthia L. – Kenneth M. Craig Jr. and Raymond F. Person Jr.: Conversation Analysis and the Book of Jonah: A Conversation. In: *Journal of Hebrew Scriptures* 1 (1997), ld. <http://www.jhsonline.org>.

⁴³ Jausz, Hans Robert: *i. m.* 388.

ok-okozatok Istene, hanem az embereké. Ezért Jónás történetében mindenki vigaszt találhat, aki nem találja gondjainak pontos okait. De ha meg is találta volna, nem tud ésszerűen szembenézni velük. Segíthet számára az is, hogy Jónás története a próféta minden hibája ellenére is Isten által „kézben tartott” eseménysort ír le. Isten akkor is a tenyerén hordoz, ha nem vagyunk a hűség, az engedelmesség és a szolgálatkészség mintaképei. Biztató, hogy a történetből kiderülhet: Istennek és az ő gondviselő szeretetének akkor is van mondánivalója a kor embere számára, ha az éppen „rühelli a prófétaságot”, amint azt Babits Mihály keményen megfogalmazza. Komesz Máttyás így ír erről:

„A könyv üzenetének a lényege, hogy Isten minden gonoszsága miatt elveszett embert meg akar menteni elveszett állapotából, függetlenül attól, hogy küldöttje számára az ember vagy embercsoport szimpatikus-e, vagy sem, segítségére volt-e küldöttének, vagy éppen pusztulására.”⁴⁴

A könyv prófétai, de elbeszélő jellege közvetlen és személyes kapcsolatot feltételez az előadó és a hallgató között. Ha olvassuk, azonnal világossá válik számunkra, hogy a könyv szerzője mindenféle körülírás nélkül kíván bevonni az általa elbeszélte események folyásába. Így jön létre az a gondolati-lelki tér, amelyben nem elvont beszédeket, hosszú leírásokat, családfákat vagy nehezen érthető jóslatokat kell belső vetítésvásznunkon követnünk, hanem közvetlen érzelmi kapcsolat jöhet létre a szereplők és a hallgató között.⁴⁵

4.2. A könyv eseményeinek lelki gondozói lehetőségei

A főszereplő antihős, akinek feladata, küldetése lenne, ha éppen nem menekülne attól, amit számára Isten (a nem hívők számára: az élet) jelölt ki. A könyv elbeszélés, s mivel csodás elemeket is tartalmaz (cethal, bokor, a niniveiek megtérése), a mesék és legendák időfelettsége jellemzi. Így Jónást embertípusnak is tekinthetjük. De ő nem a missziót megtagadó közösséget jelképezi, hanem a mindenkori embert, aki számára Isten személyre szabott utat jelölt ki, de ő mást választ magának.

Akik olvassák vagy hallgatják a történetet, minden nehézség nélkül azonosulhatnak Jónással, s ez talán még könnyebben valósul meg, mint a népmesék esetében, ugyanis Jónás magatartása közelebb áll napjaink emberéhez, mint a népmesék mindenre elszánt, áldozatkész hősei.

⁴⁴ Komesz Máttyás: *i. m.* 362.

⁴⁵ Winnicott, D. W.: *Játszás és valóság*. Animula Kiadó, Budapest 1999, 103.

Az elbeszélés közvetlensége a dolgok közepébe vágva (*in medias res*) állít be minket is a történet folyamatába. Semmit nem tudunk Jónás előéletéről, családi hátteréről, gazdasági-társadalmi hovatartozásáról, addigi tevékenységéről vagy útjairól. Jónás könyve rendkívül szűkszavú az elbeszéltekhez vagy mesékhez képest. Már első mondatánál életet átformáló mozzanat fűltanúi leszünk, és innen kezdve együtt haladunk Jónással, vagy éppen mi is más utat szeretnénk követni, s így már nem is csak hallgatók vagy olvasók vagyunk, hanem útítársak. Az utazás momentuma pedig visszakanyarít a mesékhez, ahol a hős csak úgy érheti el célját, ha útra kel.

A narratív forma észrevétlenül aktiválja tudatunk azon részét, amelyet ketős tudatnak nevezünk. Tudjuk, hogy mi a valóság, és a történetben mégis elvárjuk és helyénvalónak érezzük a csoda bekövetkezését. Amikor a tudatnak ez a része aktív, készekké válunk olyan új ötletek és megoldási módok befogadására, amelyeket hétköznapi tudatunk valószínűleg elutasítana.⁴⁶ A mese így tanítja a gyermekeket arra, hogy merjenek bátran szembenézni a valósággal és az új megoldási lehetőségekkel, Jónás története pedig így nyithatja meg a felnőttek lelkét az új utak és a gyógyulás felé.

4.3. Csodás események Jónás könyvében

A csodálatos dolgok és a csodás események felváltva jelennek meg a történetben. Az a szerepük, hogy elősegítsék a történet célszerű lebonyolítását.⁴⁷ Ha viszont a szereplő olyan magatartást tanúsít, amely nem szolgálja az előre meghatározott cél felé történő haladást, nem kell meglepődnünk a kemény és életveszélybe sodró csodán sem.

4.3.1. A kiválasztás mint csodás elem

Csodálatos dolog – legalábbis számunkra –, hogy Isten mindenféle előzmény és érdem nélkül hívja el Jónást a szolgálatra. Ő nem azért teszi ezt, mert Jónás különleges képességekkel rendelkezett, vagy megérdemelte volna ezt a kitüntetést. Istennek ez a gesztusa már önmagában is bátorító erővel bír, ugyanis egy kisebbségi komplexussal vagy önbizalomhiánnyal

⁴⁶ Mérei Ferenc – V. Binét Ágnes: *Gyermeklélektan*. Gondolat Kiadó, Budapest 1978, 239.

⁴⁷ Propp, V. J.: *A mese morfológiája*. 2. javított kiadás. Osiris Kiadó, Budapest 1999, 29–31 (ld. a XIV. *funkció: A hőshöz kerül a csodás tulajdonságú eszköz; XV. funkció: A hőst eljuttatja a varázseszköz a célba* címek alatt).

küszködő ember hogyan is gondolhatna arra, hogy ő is lehet egy nagyszerű dologra „kiválasztott” személy. Jónás esete azonban arra bizonyos, hogy Isten előtt nem a múlt és az elért eredmények számítanak, hanem a kiválasztó kegyelemre mondott igen vagy nem.

A történet következő csodálatos eseménye az, hogy Jónás ellenkezése, a „nem” után is folytatódik. Isten nem kemény kézzel fegyelmezi Jónást az engedetlenség láttán, ahogyan azt esetleg mi tennénk vagy éppen mi várnánk el a történettől, hanem „hagyja a saját feje után menni”. Ezt a szabadságot mi is megtapasztalhatjuk: a magunk akaratát érvényesítjük Isten akaratával szemben, és pedig anélkül, hogy ebbe belepusztulnánk. Ez viszont nem akadályozza meg Istent abban, hogy véghezvigye a maga tervét. Az is erőt adhat az olvasónak, hogy ő nem mond le Jónásról. Nem választ jobb, tehetségesebb és engedelmesebb küldöttet, hanem továbbra is Jónással „vesződik”. Amikor Isten engedetlenségünkkel, tehetetlenségünkkel és gyávaságunkkal szembe-sül, nem „cserél le” minket sem jobbakra, sem újabbakra, hanem nevelésünk-be kezd, hogy felnőhessünk a kijelölt feladathoz. Nem mond le rólunk az első kudarc után. Isten nem akadályozza meg Jónást abban, hogy hajóra szálljon, azaz ellenkező irányba induljon az akkor ismert földkerekség túlsó határvidékére.⁴⁸ Isten néha hagyja, hogy abba a tévedésbe essünk: van hely, ahová elfuthatunk előle.

4.3.2. *Veszélyes csodák, csodás veszélyek*

Az életveszélyes csoda, a süllyedő hajó és Jónás mély álmának ellentéte csak fokozódik, amikor végre előkerítik őt, és kiderül, hogy hívő ember, aki *a menny Istenét féli, aki a tengert és a szárazföldet alkotta*, és hogy miatta támadt a vihar, mert *az ÚR elől menekül*, azaz szembeszállt vele (2,9–10). Kisebb csoda az is, hogy mielőtt mindez kiderülne, a hajósok előbb a szállítmány tengerbe dobásával igyekeznek könnyebbé tenni a hajót. De amikor a vihar még nagyobb méretet ölt, és a tengerészek ezzel erősítik fel Jónás büntudatát: *Hogy tehettél ilyet?!*, Jónás önként ajánlja fel „feláldozását” Istene kiengesztelésére, ezzel a fohászzkodással dobják Jónást a tengerbe: *Jaj, Uram, ne vesszünk el amiatt az ember miatt, ne terheljen bennünket ártatlan vér!* És csoda az is, hogy a tenger lecsendesedése után a hajó legénysége „megtér”, áldozatot mutat be Istennek és fogadalmakat tesz neki (2,11–16).

⁴⁸ Knight, George A. F.: *i. m.* 67.

Jónás számára is csodával folytatódik a történet: egy Isten által „rendelt” cet nyeli el őt, nem a tenger. Milyen vigasztaló a mozzanat lelkigondozói üzenete! Isten csodát tesz még a legmegátalkodottabb és legengedetlenebb szolgálja életének megmentéséért is. Kimenekít a szűkkeblűségünk és önféjűségünk által okozott „viharból”, amellyel másokat is életveszélybe sodortunk. A gyógyulás lehetősége tehát nem abban áll, hogy menekülünk az előttünk álló feladatok és kihívások elől. Ha valaki elég bátor, beismeri azt, hogy saját hibája miatt jutott és sodort esetleg másokat is veszedelembe, akkor ez a beismerés beismerés, ez a bűnbánat, amely egyfajta halál, az óember halála, és ez már lépés a szabadulás felé: az általa okozott vihar elcsendesül, és a körülötte élők is megmenekülnek. Ez az értelmezési lehetőség magyarázata annak, hogy Jónás nemcsak a feltámadó Krisztus előképe (Mt 12,40), hanem az újjászülető emberé is.

Az Isten által küldött cet lenyeli Jónást, és a mélyponton eltöltött idő megtanítja őt annak örülni, hogy egyáltalán még életben van. Jónás „elnyelt” állapot a jó kiindulópont lehet azoknak a személyeknek lelkigondozásában, akik nehéz, kilátástalan helyzetbe jutottak. Helyzete őket is rádöbentheti arra, mennyi ok van a hálaadásra akkor is, amikor úgy tűnik, hogy minden elveszett.

Jónás mély megrendültségben fakadt imádsága azt az érzést keltheti bennünk, hogy teljesen megváltozott, s ettől kezdve minden megváltozik benne is. Hogy ez mennyire nincs így, pontosan tudja Jónás történetét megörökítő szerző is, de figyelmünket egyelőre a sikersorozat leírásával köti le. Jónás bűnbánata, a pogány matrózok „megtérése” és a megváltoztatott cél után mi, az olvasók, a hallgatók, illetve útitársak azt várjuk, hogy a csodák folytatódni fognak és következnek a sikerek is. A cet partra veti Jónást, aki a csodálatos fordulat után most már engedelmeskedik Istennek. Elmegy Ninivébe, az ellenséges városba, és prédikálni kezdi az ítéletes prófeciát: *Még negyven nap és elpusztul Ninive!* (Jón 3,4)

4.3.3. A megtérés csodája

A csodák Ninivében sem maradnak el: a pogány ellenségek nem kergetik el a prófétát, nem ölik meg, hanem komolyan veszik a felszólítást. Mindenki bűnbánatot, böjtöt tart, még a város királya is, amikor eljut hozzá az ítéletes prófécia híre, sőt még az állatok is. A király és a főurak elrendelik, hogy mindenki térjen meg, *és hagyjon fel erőszakos tetteivel* (3,3–9). Mi itt Jónás siker feletti örömét várnánk, hiszen még egyetlen prófétának sem volt része ilyen gyors

és teljes sikerben. Ezért elcsodálkozunk azon, hogy Jónás egyáltalán nem örül Isten könyörületességének, és annak, hogy nem pusztítja el a várost.

Mi lehetett Jónás szívében? Ha önmagunkba tekintünk, könnyebben megtudjuk a választ. A könyv 3. része és a 4. rész 1. verse önismeretre tanít. Itt Jónás olyan tükör, amelyben megláthatjuk önmagunkat: sikeresek, Isten és a világ által elfogadott emberek vagyunk, akik életbevágóan fontos kérdésekre hívtuk fel a figyelmet. Ki mertünk mondani nehéz dolgokat, megoldottunk nemcsak bonyolult, hanem félelmetes helyzeteket, és ráadásul magának Istennek vagyunk megbízott szolgálói. De mindezek ellenére mégis helytelenítjük, hogy Isten másoknak is úgy képes megbocsátani, mint nekünk, és úgy szereti még ellenségeinket is, mint minket. Hogyan érezhetnénk akkor magunkat különbeknek vagy kivételeseknek? Itt nemcsak Jónásról derül ki, hanem rólunk is, hogy bár rendeződnek dolgaink Istennel, kapcsolatunk még messze nincs rendben a többi emberrel, akik között küldetésünk van, és akiknek legjobb önmagunkat kellene nyújtani. Még messze állunk a teljes gyógyulástól, az *egészségtől*.

4.3.4. Az isteni türelem csodája

Isten nem haragszik meg Jónásra amiatt, hogy nem örül könyörületességének. Olyan csoda ez, amelyet a könyv nem mond ki szó szerint, viszont ezt érzékelteti az, hogy Isten beszélgetni kezd vele. Nem mond ki ítéletet Jónás felett, sőt igazat ad neki, és feltárja a maga érzelmeit. Isten tehát mintát ad a lelkipozítói munkára. Őszinte, türelmes lelkipozítói beszélgetést kezdeményez vele és értelmezi az eseményeket. Ez a legegyszerűbb és egyben legközvetlenebb kapcsolattartási forma a gyűlölködő, magába forduló és életét szinte már eldobni vágyó emberrel.

4.3.5. Egy csodálatos beszélgetés

A beszélgetés érdekesen alakul Isten és Jónás között, különösen akkor, ha figyelembe vesszük, hogy a niniveiek megtérése és Isten megbocsátása után Jónás még kimegy a város szélére, *hogy lássa, mi történik majd a várossal* (4,5), hátha mégiscsak elpusztulnak, s akkor ő hiteles prófétaként térhet haza, mert beteljesült mindaz, amit megjövendölt. A próféta tehát megharagszik Istenre amiatt, hogy ő máshoz is kegyelmes volt, nemcsak hozzá, és hogy Ninive megmenekült. Úgy érzi, hogy szegényben maradt, mivel mások előtt hamis

prófétává lesz.⁴⁹ Peake szerint viszont nem az a fájalmas Jónás számára, hogy ő hamis próféta lett az emberek előtt, s ezért el kell viselnie gúnyolódásukat, hanem az, hogy az következett be, amitől a legjobban tartott, hogy Isten megbocsát Ninivének. E torz logika értelmében Jónás „fölöslegesen” prédikált, mert a város úgyis megmenekült.⁵⁰ Ezzel a véleménnyel ért egyet S. R. Driver is, aki így fogalmaz:

„Isten megbocsáthat, ezért aztán nem is érdemes Ninive ellen prédikálni.”⁵¹

Jónás a hangulatember mintaképeként már a halált várja és kéri. Elfelejtette, hogy átélte Isten közelségét és szabadítását. Ám Isten ebben a helyzetben sem fordul el dacos és indulatos szolgáljától. Ez a jelenet megrázó erővel tartathat tükröt az önelégült, türelmetlen, bosszúszomjas ember elé, akiben annyi a gyilkos düh, hogy végső kétségbeesésében már a saját életét sem értékeli, s ezt utolsó mozdulatként Isten lába elé veti ezekkel a szavakkal: ...*vedd el az én életemet, mert jobb meghalnom, mint élnem!* (Jón 4,3) Mintha csak ezt mondaná: Ha te ilyené akarod formálni életemet, akkor ez így nem kell. Ez a mozzanat nagy segítség mind a lelkigondozó, mind a gondozott számára, ugyanis támpontokat ad a lázadó személy negatív, sötét vagy éppen életellenes indulatainak beazonosításához.

Isten a történet kezdetén csodát tett. Azért küldte a cetet, hogy megtanítsa Jónást az élet szeretetére, most pedig egy újabb csodával közeledik hozzá, hogy tovább tanítsa halálos elkeseredésében: egy növényt nevel egy nap alatt, hogy az árnyékot tartson Jónásnak. Előbb a megvadult víztől kellett megmentenie Jónást, most pedig a nap tüzétől megóvnia. Jónás – önmagához hűen – ismét örül a növénynek és az árnyéknak. Ezek pedig olyan könnyűszerrel érzékelhető dolgok, amelyek a legérthetőbben tanúskodnak Isten szeretetéről és igazságáról. Isten pedig türelmesen oktatja tovább lázongó és haragos szolgálját: férget rendel, a bokor elszárad, feltámad a tikkasztó keleti szél, a Nap forrón süt, és Jónás megint a halált kívánja. Nehezen viseli el, hogy nem lehet igaza, és még az időjárás is ellene dolgozik.

A lelkigondozásban hasznos felismerni, hogy a halált óhajtó ember életében hol jelent meg a „cet”, az oltalmat nyújtó „növény”, illetve a „féreg”,

⁴⁹ Wade, G. W.: *i. m.* 138. Childs, B. S.: *Introduction to the Old Testament as Scripture*. 3. kiadás. SCM Press LTD, Trowbridge 1987, 423.

⁵⁰ Peake, Arthur S.: *i. m.* 160.

⁵¹ Driver, S. R.: *i. m.* 323.

hogy ezek rávezessék Isten gondviselésének és nevelésének tényeire, és megtanítsák őt az élet értékelésére és tiszteletére. Amint az a történet folytatásából kiderült, Isten gondoskodik a leckék megértése felől is.

A jelenetek azt is tisztázzák, hogy nincsenek véletlenek, Isten mindent számon tart, és hogy a csodák nem Isten rendjén kívül állnak, ugyanis a Szentírás tanúsága szerint minden csoda Isten rendelése nyomán következik be.

5. Siker és sikertelenség, illetve a szolgálattelvő szabadsága

A lelkipozícióban gyakran szembesülhetünk a siker és a sikerérzet közötti különbségből származó lelki feszültséggel. A külső szemlélő ítélete szerint Jónás sikeres ember: egy túlélő és bátor kiállású hírvivő, viszont olyan embernek érzi magát, akinek karriere kudarcba fulladt, élete pedig értéktelen, így hát már semmit sem ér. A történet nem fejt ki az érzet és a valóság közötti különbséget, hanem egy megállapításra és egy kérdésre bízta. A válasz talán azért nem hangzik el a történetben, mert azt mindenkinek meg kell találnia önmaga számára. Ugyanis az élet értékéről közvetlenül szerzett tudás – és ezt a szöveg szerzője is tudni látszik – maradandóbb, mint a másodkézből, hallomás útján kapott ismeret. Nem tudjuk, hogy a történet miként végződött Jónásra nézve, de a mi feladatunk ez: úgy látni engedetlenségünket, megtorpanásainkat és csalódásainkat, mint amelyek mellett ott vannak a kis és nagy csodák, Isten hűségének és kegyelmének tényszerű jelei. A történet pedig ezt is sugallja: ha Isten megadja még a pogány ellenség megtérését, akkor gondoskodik a miénk felől is.

Annak is jelzésértéke van, hogy nem mindegy Istennek: mit gondol Jónás a történetéről. Isten nem félelemtől vezérelt parancsteljesítő bábokat, hanem gondolkodó és szabadon, szeretetből munkálkodó szolgálattelvőket akar látni, akik ismerik a tőle megtanulható szív irgalmát.

Jónás története nem csupán a lelkipozíciói helyzetekben adhat kiindulópontot vagy fogódzót, hanem hasznos lehet az önismeret útján járók számára is. Az határozza-e meg önbizalmukat, hogy sikeres-e saját életútjuk, vagy pedig boldogtalanná teszi őket az a tapasztalat, hogy a dolgok nem terveik és elvárásaik szerint alakultak? Siker-e az, ha ellenségeik komolyan veszik őket, és még hallgatnak is rájuk? Siker-e az, ha beszédük nyomán megmenekülnek ellenségeik, miközben ők inkább a bűnhődést kívánták nekik? Tudják-e sikernek tekinteni azt, amit közvetlen közösségük kudarcként könyvel el? Ha valami olyan jó dolog történik, amelyet nem vártak, sőt annak ellenkezőjét

kívánták, hogyan dolgozzák fel azt? Tudnak-e örülni mások örömeinek, sikerének, életének?

Jónás története jó példa arra, hogy a sikerhez való viszonyulás meghatározza az emberi élet értékét is. Nem a tények számítanak (megmenekült egy város), hanem a tények kiváltotta kudarcézés (a hagyományai szerint Jónás nem sikeres próféta). Az ellenség élete eleve nem ér semmit, s ha a próféta sikertelennek érzi magát, akkor az övé sem ér semmit. Akár az is lehet a véleménye, hogy az a siker, ha elpusztul egy hatalmas város, mert az számára az ellenség, és így semmit sem számít. Amit mond, annak mindenáron meg kell történnie. Mennyire döbbenetesen és szó szerint utal Jónás könyvének 4. része a jelenre! A legszomorúbb az, hogy nemcsak az országok vezetői, hanem még a próféták is hasonló módon gondolkoznak. De Isten soha nem adja fel. Jónás oktatásakor úgy irányítja az eseményeket, hogy tanulhasson belőlük, és merjen változtatni beállítottságán. Isten a visszakérdezésben a „csodafa és a féreg enyhe terápiáját folytatja”, fogalmaz Hans Robert Jausz, majd ezt írja:

„A jó pedagógust a türelem és az elterelés jellemzi a hatalom alkalmazása helyett.”⁵²

Isten ezzel azt akarja elérni, hogy a mások iránt érzett nagylelkűsége és szánalma ne dühöt és halálvágyat váltson ki Jónásból (és minden Jónáshoz hasonló beállítottságú emberből), hanem legalább gondolkozzék el az Isten által feltett kérdésre adható válaszon.⁵³

A könyv dramaturgiai befejezetlensége azt is üzeni lelkigondozói megközelítésben, hogy a kapcsolatok rendbe – isteni rendbe – hozatala sohasem ér véget. Míg csak élünk, mindig lesznek újabb kérdő- és felkiáltójeles Jónás-történeteink. Jónás könyve afelől biztosít, hogy ezekkel nem egymagunkban kell szembenéznünk, s a válaszokat Isten és egymás előtt találjuk majd meg.

⁵² Jausz, Hans Robert: *i. m.* 384.

⁵³ Sokatmondó ebben a kérdésben a könyvet befejező két írásjel, ami fordítástól függően kérdőjel vagy felkiáltójel. Csupán csak a revideált Károli-féle fordításban áll mindkettő egymás mellett, s ezek által a könyv hangneme igen kemény, mintha egy veszekedés maradna függőben. De mindenképpen továbbgondolkodásra és újabb döntésekre serkent. Ha kérdőjel áll a könyv végén, életünkkel kell választ adnunk a feltett kérdésre, mert Istennek ma sem mindegy, hogy mit gondolunk ezekről a dolgokról. Ha pedig felkiáltójel, akkor tudatosítanunk kell magunkban, hogy Istennek még az állatok élete is fontos és értékes, nemhogy az embereké. Lehet-e akkor más véleményünk?

Következtetések

Jónás könyve nemcsak az igehirdetés textusanyaga, hanem jól hasznosítható a lelkigondozói munkában is. A teljes történet nagyszerű lehetőségeket rejt magában narratív kommunikációs formaként, mert már a történetmondás és -hallgatás is közösséget hoz létre: már annak lelkigondozói értéke van, hogy egymás mellé ültet különböző embereket, és úgy tanít, formálja gondolkodásunkat, hogy „csak mesél”. Tehát létrehozza azt a gondolati-lelki környezetet, amelyben megtörténhet a lelkigondozás. Mivel mesélve oktat, úgy döbrent rá hibákra, és kérdez vissza mulasztásokra, hogy bevon és magával ragad minket is: menekülünk, örvendünk, túlélünk, dühöngünk és elégedetlenkedünk Jónással. A végső kérdésnél pedig kikerülhetetlenül érezzük, hogy ez nekünk szól. A történet mesés elbeszélés csodákkal és meglepő fordulatokkal, s eközben mégis úgy érezzük, hogy Jónás mégsem mesehős, hanem olyan hús-vér ember, akivel lényegében ugyanazok történtek meg, mint amiket mi élünk át.

Jónás történetét az elbeszélés, a párbeszéd, a poézis stiláris formái hozzák közel hozzánk. S míg ezek akár minden logika nélkül következnek egymás után, és a felkorbácsolódott vagy lecsitult érzelmek kifejtésére szolgálnak, s csupán a könyv mondanivalójának színes köntösei. A formák lényegük szerint is Isten akaratának hordozóeszközei. Isten pedig azt akarja, hogy az ember *egészséges* legyen: szerető szívű, irgalmas és engedelmes, aki felismeri embertársai és környezete értékét, valamint a dolgok lényegét.